

ОД КУЛТУРНОТО МИНАТО

ТОМЕ САЗДОВ

СОБИРАЊЕТО НА МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ УМОТВОРБИ ВО II ПОЛОВИНА НА XIX ВЕК

Развитокот на социјално-економските услови во Македонија кон средината на XIX век овозможи да се развијат и духовно-интелектуалните сили на нашиот поробен народ. Изменувањето на социјалните односи беше пресудниот предуслов за чести национални пројави на Македонците во овој период и подоцна, бидејќи во таквата стопанско-општествена средина стана можна и појавата на низа истакнати, влијателни индивидуи со значајна национална, преродбена дејност од форматот на браќата Миладиновци, Јордан Хаџи Константинов — Џинот, Григор Прличев, Рајко Жинзифов, Партенија Зографски, Кузман Шапкарев, Марко К. Цепенков, Димитар В. Македонски, Теодосија Синаитски, Ѓорѓи Пулевски, Панајот Гиноски, Крсте П. Мисирков и многу други.

Со црковната борба позасилено се пројави македонската преродба. На црковната се надоврза училишната борба, која претставуваше несомнена потврда на преродбениот процес кај македонскиот народ. Сè побројното отворање на училишта на нашиот терен беше еден од највлијателните фактори на преродбата во Македонија. Хатихумајунот од 1856 година им даде право и на Македонците да си отворат училишта на мајчин јазик, кое беше обилно користено. Така, веќе во 1857 година беа отворени училишта на мајчиниот македонски јазик во Битола, Охрид, Прилеп, Кукуш, Дојран, Струмица и во други места.¹⁾

Уште позначајна беше појавата на учебници на македонски јазик; за изведбата на наставата во македонските училишта се јави потребата од учебници на мајчин јазик. Таа потреба и ја овозможи појавата на првите учебници на македонски јазик, кои излегоа од перата на истакнатите наши културни работници П. Зографски, К. Шапкарев, Д. В. Македонски и Ѓ. Пулевски.²⁾ Зна-

¹⁾ Б. Панов, Црковно-просветните борби во Струмичко во XIX век, Гласник на ИНИ, Скопје, 1959, год. III, бр. 2, стр. 93.

²⁾ Б. Конески, Кон македонската преродба (Македонските учебници од 19 век), Скопје, 1959.

чењето на македонските учебници во периодот на преродбата беше уште поголемо во културно-просветниот медиум на тогашна, поробена Македонија, кој — покрај другото — беше речиси лишен не само од сопствена уметничка литература, туку и од најосновен периодичен печат. Во таквите услови македонските учебници беа оние ретки, насушно потребни печатени публикации на сопствениот мајчин јазик, кои барем донекаде ја пополнија огромната празнина во тој однос. Одзивот на кој најдоа Партениевите учебници меѓу нашиот народ мошне илустративно го потврдува тоа:

„Родителите не можеа да се нарадуваат кога ги слушаа своите деца да им читаат од Свештената историја на Отец Партенија, кој попосле стана владика по барање од кукушаните, и ним не им требаше да прашаат што е напишано во книгата, зашто сами го разбираа тоа што се читаше“³⁾.

Македонските учебници се појавија по прилично долг период од напечатувањето на првите преродбенски книги на македонски јазик — делата на Ј. Крчовски и К. Пејчиновиќ — Тетоец, па затоа мошне придонесоа за подигањето на националното чувство кај нашиот народ.

Училишното дело одигра огромна улога во преродбенскиот процес на македонскиот народ; многуте училишта, учебници на народен јазик и родољубивите учители, „скоро единствен претставник на интелигенцијата кај нас тогаш“⁴⁾, беа моќен и евидентен фактор за националната разбрануваност и насоченост на Македонците во овој период. Затоа на училишното дело од времето на преродбата кај нас и му е дадено заслуженото внимание од страна на современата македонска наука.⁵⁾

Меѓутоа, напореда со училишната дејност на македонскиот терен се извршуваше уште една, не помалу важна од неа, која до сега не е третирана со потребното соодветно внимание кај нашата млада книжевна наука.⁶⁾ Зборот е за собирачката дејност на македонски народни умотворби, која беше верен и виден придружник и признак на преродбата во Македонија. Народното поетско творештво беше посебно значаен фактор при извршувањето на преродбенскиот процес; тоа особено многу придонесе за зачувувањето на националното самочувство, националниот дух и народниот морал и надежи.

³⁾ „Българска илустрация“, София, 1880, св. 8, стр. 21.

⁴⁾ Б. Конески, цит. дело, стр. 18.

⁵⁾ Б. Конески, Македонските учебници од 19 век, Скопје, 1949.

Р. Кантарчиев, Школството во Македонија од крајот на XVIII до 70-тите години на XIX век, Скопје, 1965.

Македонското преродбенско училиште, Скопје, 1965.

⁶⁾ Ценети прилози во тој однос претставуваат книгата на Х. Полезаковиќ, „Страници од македонската книжевност“ (есејот во два дела „Македонската народна песна, нејзините собирачи и издавачи во првата половина на XIX век“, стр. 7—12), Скопје, 1952, и предговорот на Д. Митрев „По трагите од подвигот на Миладиновци“ кон јубилејното издание на Зборникот на Миладиновци, Скопје, 1962.

Не само што училишното и собирачкото дело во Македонија се извршуваа речиси едновременно, туку — што е исто така забележливо — беа изведувани претежно од заедничките нивни носители: од учителите. Македонските учители, оние „скромни даскали... што ја возродија словенската просвета во Македонија“⁷⁾, беа главните собирачи на народните умотворби кај нас. Првиот Македонец што се зафати со собирање на поетското творештво на својот народ беше најстариот од браќата Миладиновци — Димитрија, секако најистакнатиот протагонист на преродбата во Македонија. Тој самиот беше учител, кај кого се школуваа низа идни македонски учители, учебникари, писатели и собирачи на народни умотворби: П. Зографски, Р. Жинзифов, Г. Прличев, К. Шапкарев и К. Миладинов.

Навистина, импонира приличниот број собирачи на народните умотворби на нашиот терен во времето кога одвај постоеја услови за собирачко-запишувачка работа: туѓа власт, голема непросветеност на народот, недостатен интелектуален кадар и сл. Речиси секој наш поистакнат интелектуалец, учител, воопшто просветен работник, се зафати и со собирање на народни умотворби; тоа беше случај дури и со оние македонски интелектуалци кои голем дел од својот живот и дејност поминаа во туѓина (П. Зографски, Р. Жинзифов, К. Миладинов, Е. Каранов и др.). Ни подоцна, кога македонската преродба го одмина зенитот на својот растеж, не престанаа собирачко-запишувачките потфати; напротив, тие се зголемија: се појави цела плејада од нови собирачи на македонски народни умотворби!

Како да се објасни своевидната масовност на собирачката работа од подрачјето на народното поетско творештво кај нас во втората половина на минатиот век?

Собирачката дејност на народното поетско творештво во Македонија претставува превосходно значајна појава за националниот развој, воопшто, и за нашата културна историја, одделно. Таа претставува своевиден културно-просветен феномен, во специфични општествено-историски околности! Вниманието, култот кон народното поетско творештво е неодминлив теоретски постулат на периодот на романтизмот кај еден народ:

„Еден од составните елементи што ја исполнува содржината на општо-познатото книжевно-културното движење познато кај сите народи, па и кај нас, под терминот романтизам, — е високо издигнатиот култ на народната, традиционалната или усната книжевност, култ на фолклорот, нарочно култ кон народната песна, која романтичарите ја прогласуваат како краен израз на целокупниот интелектуален, емоционален и материјален живот на народните маси“⁸⁾

⁷⁾ Б. Конески, Кон македонската преродба..., стр. 20.

⁸⁾ Х. Поленаковиќ, Страници од македонската книжевност, Скопје, 1952, стр. 7-8.

Во тој факт, секако, се наоѓа и дел од објаснувањето на собирачко-запишувачките пројави од подрачјето на народното поетско творештво. Меѓутоа, во специфичните општествено-политички и стопанско-културни услови, во кои тогаш живееја Македонците, постоеја и други, поактуелни побуди за апострофирањето на сопственото народно поетско творештво, одошто беше романтичарскиот занес по него. Во периодот на својот национален романтизам нашиот народ живееше и твореше во невообичаени, исклучително мачни општествени, економски и културни околности; тој македонски медиум, покрај другото, се разликуваше од соодветните историски моменти кај другите народи и по непостоењето на до-статно развиена национална литература, па дури и со недостиг на сопствен литературен јазик! Во таа бедна, скудно оформена културно-просветна атмосфера, без свој литературен јазик и уметничка книжевност, Македонците можеа да го свртат погледот само кон своето пребогато народно поетско творештво. Не изразувааше тој поглед само неизмерна љубов кон уметнички совршените усни народни умотворби, зашто таа љубов кај Македонецот беше евидентна уште од дамнешни времиња. Во овој важен, пресуден историско-национален момент за македонскиот народ тој поглед кон народното поетско творештво значеше и голема потреба, и сигурна надеж.

Со своите народни умотворби Македонците си го сочуваа, низ темните ропски векови, најдрагоцениот белег на својата народност — својот јазик, со нив тие ја задоволуваа својата естетска потреба да создаваат уметнички творби, макар и усно транспонирани, при недостиг од печатарско-публикативни можности. Токму народните умотворби, во тој крстопатен историски момент за народ, требаше и можеше да ги откријат корењата на самобитното постоење на Македонците во минатото, затемнето но не и исчезнато во петвековното ропство под непросветениот и заостанат османлиски господар. Тие требаше и сега да бидат авторитетен и меродавен документ на националната самобитност пред асимилаторските апетити на новите, потенцијалните поробувачи. Сопственото народно поетско творештво беше за Македонците сигурна ретроспектива на нивната национална самобитност, но и надежна перспектива на претстојното национално оформување.

Така, пребогатиот фонд на усното народно поетско творештво на Македонците го замени недостигот од нивна писмена книжевност во улогата на значаен преродбенски фактор. Македонскиот народ во своето усно поетско творештво ги излеал своите богати творечки дарби, фиксирајќи ја во неговите безбројни примероци чистотата и оригиналноста на мајчиниот јазик. Усното поетско творештво кај Македонците беше најсакана естетска-уметничка рожба, која тие најупорно и загрижено ја одгледуваа, врзувајќи ги за неа своите национални копнежи, која, пак, од своја страна нив достоино

ги исполни: се покажа како ненадминат компетентен конзерватор на мајчиниот јазик, на народните обичаи, на националната самобитност и воопшто на целосниот живот, онака како што тој вис-тински се нижеше низ макотрпните векови.

Оттаму и така заинтересираното, речиси масовно собирање и запишување на македонските народни умотворби во преродбен-скиот период на нашиот национален развнток. Собирачко-запишу-вачките иницијативи и публикаторските настојувања од подрачјето на народното поетско творештво кај Македонците требаше илу-стративно и документирано да го покаже нивниот самобитен раз-виток и, перспективно погледнато, нивното право на национално оформување и општествено-политички просперитет. Таа комплексна и одговорна мисија народното поетско творештво, гледано од дене-шен агол, сосема успешно ја изврши.

Факт е дека првите собирачко-запишувачки и публикаторски потфати со македонските народни умотворби беа дело на туѓинци, кои се беа зафатиле со таква дејност од свои, различни индивиду-ални побуди.

Вук Ст. Караџиќ ја објави веќе во 1815 година првата македонска на-родна песна⁹⁾, побуден од својот славистички интерес кон јазикот на јужно-словенските народи, во случајов кон бугарскиот јазик, поради што ја нарече таа песна „бугарска“ и со кој факт може единствено да се објасни неговата заблуда. Набрзо потоа В. Ст. Караџиќ публикуваше уште 27 македонски народни песни во својот „Додатак к Санктпетербургским сравнительним рјеч-ницима свију језика и наречија, с особитим огледима бугарског језика“ (Виена, 1822). Рускиот славист Виктор Иванович Григорович (1815—1876), пак, патувајќи низ европска Турција, запиша во Солун од некое тринаесетгодишно момче по име Кузман, родом од Галичник, извесен број песни (околу шеесе-тина), од кои познатиот хрватски поет од словенечко потекло Станко Враз (1810—1851) објави 24 во загребското списание „Коло“ во текот на 1847 година (кн. IV, стр. 37—56 и кн. V, стр. 24—54), бидејќи на своето пропатување низ Загреб, во 1846 година, В. И. Григорович му препуштил еден дел од нив¹⁰⁾.

И првиот зборник со македонски народни песни беше дело на туѓинец: во 1860 година Стефан И. Верковиќ го објави во Бел-град својот зборник „Народне песме македонских Бугара“, кој содржеше 335 македонски народни песни од Серез и околината.

⁹⁾ Песната „Не рани рано на вода, доз белолико. . .“ од Разлошко, во својата „Народна Србска Песнарица издаана Вуком Стефановичем, у Виени 1815“, стр. 71—72.

Х. Поленаковиќ, Вук Стеф. Караџиќ и македонската народна песна, „Раз-гледни“, Скопје, 1964, год. VII, бр. 3, стр. 295—302.

¹⁰⁾ Останатите песни што С. Враз ги добил од В. И. Григорович ги објави Х. Поленаковиќ во Градја JAZU, Загреб, 1951, књ. XXI стр. 263—284, односно во списа-нието на Катедрата за Историја на книжевностите на народите на ФНРЈ на Фило-зофскиот факултет во Скопје, „Трудови“, Скопје, 1960, стр. 98—107.

Несомнено, оваа собирачка и публикаторска дејност на странските запишувачи на македонски народни умотворби изврши забележливо влијание врз скорешната поголема заинтересираност меѓу самите Македонци за собирањето и публикувањето на сопственото народно творештво. Некои од овие странски слависти не само со своите собирачко-публикувачки потфати, туку и со непосредни лични сугестии ги поттикнуваа македонските интелектуалци кон собирачка работа од подрачјето на македонското народно творештво. Карактеристична е во тој однос средбата помеѓу В. И. Григорович и Д. Миладинов во Охрид во текот на 1845 година, од која, покрај покомплексното национално осознавање на нашиот главен преродбеник, произлезе и неговиот интерес кон усното поетско творештво на својот народ. Уште позаслужен за таквите иницијативи беше спомнатиот С. И. Верковиќ, кој — развивајќи широка и систематска собирачка дејност на македонскиот терен — воспостави и лични контакти со низа истакнати наши интелектуалци, поттикнувајќи ги кон соодветна фолклористичка дејност.¹¹⁾

Настапи периодот на интензивно собирање и публикување на македонските народни умотворби, кое натаму беше извршувано претежно од самите Македонци. Димитрија Миладинов беше првиот предводник на собирачкото дело меѓу Македонците во периодот на нивната преродба. Откако во 1856 година ја претрпе впечатливата метаморфоза од фанатизиран грчки воспитаник во најогорчен противник на елинизмот, поттикнат од своето силно национално самочувство, тој започна упорна и бескомпромисна борба за осознавањето на својот народ. Извршувајќи обемна културно-просветна дејност меѓу своите сонародници, која како главни компоненти ги имаше учителствувањето и собирањето на усните поетски народни творби, Д. Миладинов се пројави како вистински фактор на нашата национална преродба. Учителствувајќи во повеќе места на Македонија (Охрид, Кукуш, Прилеп, Битола, Струга, с. Магарево) тој насекаде го подигаше народното самочувство. „Он во секоја постапка имаше нешто привлечно. Речта му течеше од устата како мед. Свештен оган му гореше во очите“.¹²⁾ Прераснувајќи во вистински национален трибун, Д. Миладинов отпрвин ја извршуваше својата преродбена дејност речиси сосема сам, за подоцна да му се придружат и други македонски истакнати културни работници, претежно негови бивши ученици, меѓу кои и неговиот дваесетина години помлад брат Константин. Како ниту еден друг наш преродбеник, Д. Миладинов беше до најголема можна — за времето и општествено-политичките прилики — мерка јасно осо-

¹¹⁾ К. Пенушлиски, Стефан И. Верковиќ — собирач на македонски народни умотворби (докторска дисертација — ракопис), Скопје, 1956.

¹²⁾ Г. Прличев, *Автобиографија*, Скопје, 1967, стр. 49.

знаен за опасноста од елинизирање на македонскиот народ, за што документирана илустрација претставува Џепенковата *Автобиографија*:

„Фтори пат коа дојде Д. Мил. го праша татко за ошто и збира песните и други работи. Кога чу тој збор Д. от татка и поткрепен од мене, како да се уплаши от нашето прашање и се опули и на лево и на десно, та рече:

— Слушај вамо, Кир Коста, лели ме прашаш за ошто и збирам овие работи, ами ете ти земјата и небото ако прогоориш некому, от тие што и знајш ти (за Власите), оти ќе ме предадат на орело. Овие песни и друзи детински работи што и збирам ќе печалам, да и типосам за да останат да се пеат некоаш, коа ќе нема ваквие работи, чунки овие проклети Грци ќе нè погрчат и друго чаре не бидуат“ (стр. 127).

Овие зборови претставуваат вистинска апотеоза на моќната национално-историска функција на народното поетско творештво, искажани од еден негов компетентен познавач. Од оваа позиција станува значително посфатливо и поуверливо упорното настојување на Струшките браќа да го видат што поскоро напечатен капиталниот фонд од собрани народни умотворби. Тие многу определено чувствуваа дека само учителствувањето, макар колку и масовно да се изведува, не е во состојба да ги осигури и предочи пред светот основните белези на самобитноста на еден народ; беше потребен и друг комуникативен показ на несомнената народна култура на Македонците, каков Струшките браќа гледаа во богатото народно поетско творештво. Од таквите собирачко-пишувачки иницијативи на браќата Миладиновци дојде значајниот резултат — нивниот монументален *Зборник*¹³⁾, несреќно крстен со нереален наслов.¹⁴⁾ *Зборникот на Миладиновци*, презентирајќи го достоинствено разновидното поетско народно творештво кај Македонците — обелодени 660 песни, 14 детски игри, неколку народни обичаи од разни места во Македонија, 8 верувања, 16 преданија, извесен број лични имиња, 50 пословици и 104 гатанки, — си обезбеди и вистинска следбеничка улога: многумина од идните собирачи на македонските народни умотворби беа повлијаени и поттикнати на соодветни потфати од него. За Марко К. Џепенков *Зборникот на Миладиновци* беше настолна книга, речиси еднаква на Евангелието:

„Казаф и понапре оти себепо беше за збирање народни приказни и др. от покојнио Д. Миладин и от негоио сборник што ми стоеше дома, како фторо ванѓелие...“ (Авт., стр. 133).

¹³⁾ Български народни песни, собрани от братя Миладиновци Димитрия и Константина и издани от Константина, Загреб, 1861.

¹⁴⁾ Х. Поленаковиќ, *Браќата Миладиновци и Васил Д. Чолаков*, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје*, 1962, кн. XIV, стр. 218—219.

Побудите што во истата насока ги предизвика Зборникот на Миладиновци кај Кузман Шапкарев се уште поконкретни.¹⁵⁾ А не е спорно ниту влијанието на оваа значајна книга и кај низа други собирачи на македонските народни умотворби. Дури има автори кои сметаат дека токму со Зборникот на Миладиновци „почнува позасилено преродбата на македонскиот народ, дотогаш сè уште недоволно изразена и доизјаснета“.¹⁶⁾ Несомнено, ова неспоредливо дело на македонската народна уметност одигра вонредно забележлива преродбена функција кај Македонците во годините што следуваа по неговото напечатување; но, неоспорен е и фактот дека Зборникот на Миладиновци дојде и како природна последица на засиленото преродбенско движење во Македонија.

Во натамошниот период, по појавата на Зборникот на Миладиновци, со собирање и публикување на нашите народни умотворби се зафатија претежно Македонци, макар што со такви потфати продолжија и некои странски фолклористи¹⁷⁾. По примерот на браќата Миладиновци, многумина македонски културни работници почнаа да се занимаваат со запишување и објавување на народното поетско творештво; покрај најпознатите од нив — Кузман А. Шапкарев и Марко К. Цепенков, со запишување и публикување на усното народно творештво кај нас се зафатија Јордан Хаџи Константинов — Џинот, Рајко Жинзифов, Партенија Зографски, Ѓорѓи Пулевски, Панајот Гиновски, Јанаки Стрезов, Димитрија В. Македонски, Венијамин Мачуковски, Арсени Костенцев, Димитар Матов, Наум Тахов, Тодор Ецов, Атанас Илиев, Васил Икономов, Ефрем Каранов, Ѓорѓи П. Бојациев, Иван Шандаров, Антон Поп Стоилов, Ефтим Спространов и уште многумина други. Некои од нив успеаја да напечатат и одделни збирки со македонски народни умотворби, како К. Шапкарев¹⁸⁾, Ѓ. Пулевски¹⁹⁾, А. Илиев²⁰⁾, В. Икономов²¹⁾, Н. Тахов²²⁾ и А. П. Стоилов²³⁾; другите, пак, своите собрани фол-

¹⁵⁾ Д. Шишманов, Кузман Шапкарев и Марин Дринов, „Македонски преглед“, София, 1925, год. I, кн. 3, стр. 54.

¹⁶⁾ К. Пенушлиски, Зборникот на браќата Миладиновци, „Литературен збор“, Скопје, 1961, год. VIII, бр. 3, стр. 8—17.

¹⁷⁾ М. С. Милојевић, Песме и обичаји укупног народа србског, Београд, 1869. В. Качановский, Памятники болгарского народного творчества, С. Петербург, 1882.

И. С. Ястребов, Обычаи и песни Турецких сербов, С. Петербург, 1886.

П. Драганов, Македонско-славянски сборник с приложением словаря, С. Петербург, 1894.

¹⁸⁾ К. Шапкарев, Сборник от български народни умотворения, том I — VIII, София, 1891—1984.

¹⁹⁾ Ѓ. Пулевски, Македонска песнарка, София, 1879.

²⁰⁾ А. Илиев, Сборник от народни умотворения, обичаи и други, София, 1889.

²¹⁾ В. Икономов, Сборникъ от старо-народни песни и обичаи в Дебърско и Кичевско (Западна Македонија), София, 1893.

Сборникъ от старо-народни умотворения из дебърско, кичевско и охридско, Солун 1895.

²²⁾ Н. Тахов, Сборникъ от македонски български народни песни, София, 1895.

²³⁾ А. П. Стоилов, Сборник од български народни умотворения, I. Битови песни,

клорни материјали ги објавуваа по различни периодични публикации во пооделни градови, како Цариград, Солун, Браила, Петроград, Софија и други.

Кога есента на 1889 година во Софија, во издание на бугарското Министерство на просветата и под редакција на еминентниот научник Ив. Д. Шишманов, почна да излегува монументалниот *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, многумина од нашите собирачи на народни умотворби почнаа да ги објавуваат своите собрани фолклорни материјали на неговите страници. Особено плоден соработник на оваа значајна периодична публикација беше Марко К. Цепенков, кој редовно, речиси во секој нов том, печатеше разновидни народно-поетски материјали, изнесувајќи го на показ пред јавноста македонското фолклорно и јазично богатство.

Меѓутоа, продолжи и печатењето на одделни зборници со македонски народни умотворби. Така, особено забележлив прилог во публикувањето на македонското народно поетско творештво беше осумтомниот Зборник на охриданиецот Кузман Шапкарев. Овој зборник содржеше над 1.200 песни, околу 350 приказни, извесен број пословици и гатанки, како и убави примероци на детски фолклор. И покрај некои несомнени пропусти при запишувањето на објавените материјали, евидентни особено во песните (Шапкарев го немал потребниот усет за ритмот и размерот на стиховите), Шапкарев успеал со долгогодишна упорна работа да собере огромен и разновиден фонд од фолклорното богатство на својот народ и печатено да го претстави. Затоа, кога излезе од печат, Шапкаревиот зборник доживеа бројни пофални одзиви во странство, особено во Русија²⁴).

Меѓутоа, не само публикуваните фолклорни материјали зборуваат за обемноста на тоа богатство кај Македонците, односно на собирачкото дело на нашиот терен. Не помалку уверлив показ во истата насока се и оние собрани, запишани македонски народни умотворби, кои од различни причини останаа ненапечатени до денес. За бројни такви случаи знае нашата современа фолклористика. Доволно ќе биде да се споменат овде само П. Зографски²⁵), велешаниецот Г. П. Бојациев²⁶), штипјаниецот И. Шандаров²⁷), а

Софија, 1894.

Сборник од български народни умотворения, Песни из политическия живот, София, 1895.

²⁴) Писмо од М. Дринов до К. Шапкарев од 29. XII. 1891 год., „Македонски преглед“, София, 1925, год. I, кн. 3, стр. 79.

²⁵) Т. Саздов, Партенија Зографски како собирач на македонски народни песни, „Литературен збор“, Скопје, 1964, год. XI, бр. 2, стр. 6—12.

²⁶) „Периодическо списание“, София, 1882, год. I, кн. IX—X, стр. 93.

²⁷) „Наука“, Пловдив, 1883—84, год. III, кн. III—IV, стр. 369.

особено кратовецот Е. Каранов²⁸⁾, кои заинтересирано работеа на собирањето на македонските народни умотворби и оставија дури и целосно оформени зборници, подготвени и доставени за печатење, но кои останаа непубликувани.

Во тој однос посебно е карактеристичен случајот со Е. Каранов (1852—1927), кој на Бугарското книжевно дружество (натаму: БКД) во Браила, чиј дописен член — како и К. Шапкарев — беше тој, му испрати од Одеса (каде студираше филолошки науки) во 1875 година свој зборник од народни умотворби, собрани во Кратово и неговата околина.

Квалитетите на Карановиот зборник го потврди и високата оценка што му ја дадоа и раководните луѓе на БКД; откако го добија зборникот, тие беа изненадени од неговата вредност, па решија да го напечатат како посебна публикација.

При сè што БКД беше решило да го напечати Карановиот зборник со кратовски народни умотворби како одделна публикација, тој остана необјавен сè до денес! Па како беше можно овој ракописен зборник, со кој — според системноста на изложувањето на материјалот — не можеа да се споредат дури ни дотогаш напечатените соодветни публикации, да остане необелоденет?

Причината за тоа, во прв ред, треба да се бара во објективните тешкотии, пред сè, од материјално-финансиска природа, со кои се бореше не само БКД, туку и редакциите на речиси сите тогаш постојни периодични публикации. Овој факт јасно проличува, покрај другото, и од редакциската белешка на „Периодическо списание“, орган на БКД, по повод публикувањето на „Описанието на Кратовската каза“ и десет песни од Карановиот зборник²⁹⁾.

А, како што веќе се напомена, Е. Каранов не беше единствениот наш собирач на македонски народни умотворби што испрати цел зборник за печатење. П. Зографски, дваесетина години порано (1858), исто така достави за печатење своја збирка со македонски народни умотворби до редакцијата на цариградското списание „Български книжици“, но во списанието беа објавени само седум пократки народни песни³⁰⁾. Такви зборници оформија и Ѓ. П. Бојациев и И. Шандаров; првиот во 1875 година ѝ испрати на редакцијата на „Периодическо списание“ збирка од 128 велешки народни песни, од кои во списанието беа објавени — дури по седум години — девест³¹⁾, а вториот го достави својот зборник од штипски народни умотворби за печатење до редакцијата на пловдивското научно-книжевно списание „Наука“, но од неговиот зборник редакцијата публикуваше само две подолги епски песни³²⁾.

²⁸⁾ Поопширно за неговата собирачка дејност види во мојот труд „Ефрем Каранов — значаен наш фолклорист“, „Разгледи“, Скопје, 1964, год. VII, бр. 4, стр. 385—396.

²⁹⁾ ПСп, Браила, 1876, год. I, кн. XI—XII, стр. 124.

³⁰⁾ „Български книжици“, Цариград, 1858, част I, кн. I.

³¹⁾ ПСп, София, 1882, год. I, кн. IX—X, стр. 93—104.

³²⁾ „Наука“, Пловдив, 1883—84, год. III, кн. III—IX, стр. 369—373.

Факт е дека тогаш — во периодот на интензивната преродба кај нас и во Бугарија, кога на адреса на редакциите на периодичните публикации пристигаа за печатење бројни ракописни зборници со народни умотворби — тешко се наоѓаа потребните средства за публикување на многуте збирки. Меѓутоа, не само недостигот од материјално-финансиски средства беше причина некои од зборниците со македонски народни умотворби да останат во ракопис до ден-денешен. Зашто, потребните средства за нивното печатење секако можеа да се обезбедат во наредниот период од скоро цел век! По сè изгледа, дека постоеја и некои други конкретни причини. И во оваа смисла најкарактеристичен е случајот со Карановиот зборник. За печатењето на своите фолклорни материјали Каранов не поставуваше никакви други услови (дури се откажа и од хонорарот), освен овие:

„1) Секое „щ“, да се замени со „шт“.

2) Секое „џ“, „ы“ и „и“, ако се случат, да се отфрлат.

3) Секое „ѝ“ во крајот да се отфрли, а секое „ѝ“ во средината да се замени со „ж“

4) Секој слог: „ги“, „ки“, „ге“, „ке“ да се пишува „гѝи“, „кѝи“, „гѝе“, „кѝе“; кај нас тие слогови воопшто се изговараат меко, но има места каде се изговараат тврдо. А во други случаи, јас сум употребувал „ѝ“, ќе треба.

5) „Нај“, „по“, членовите и предлозите со придавките да се пишуваат заедно. „Најголем“, „помал“, „жената“, „човеко“, „надесно“, „нанагоре“³³⁾.

А што се однесува, пак, до зборникот на П. Зографски, сигурно е дека и тој содржел свои правописни норми, бидејќи нашиот прв учебникар беше на своето време пројавен филолошки работник, кој смело ги предочи своите јазични погледи во тогашниот периодичен печат³⁴⁾, што предизвикаа жива реакција кај официјалните лингвисти и публицисти.

И не само историјата со останатите во ракопис, непубликуваните збирки на македонски народни умотворби, претставуваат сведоштво за тешкотиите околу печатната фиксација на нашето собрано поетско народно творештво, туку и предисторијата на оние зборници што станаа достоинство на јавноста зборува прилично уверливо за одвај, по низа мачни обиди и настојувања, постигнатите, реализираните публикаторски потфати. Иако и примерот со Зборникот на Миладиновци е доволно илустративен за низата тешкотии кои нивниот издавач, Константин, требаше да ги совлада за да го види долгогодишниот заеднички труд со брата му печатено фиксиран³⁵⁾, ќе приведеме уште некои факти за да биде појасна претставата какви сè проблеми преодолевале нашите собирачи на

³³⁾ Писмо на Е. Каранов од 17. II. 1875 год., Архив. институт на БАН, фонд I, опис 1, инв. No 352.

³⁴⁾ П. Зографски, Мисли за болгарскиот-от јазик, „Български книжници“, Цариград 1858, год. I, кн. I.

³⁵⁾ X. Поленаквиќ, Страници од македонската книжевност, стр. 189.

народни умотворби кога сакале да ги публикуваат поцелосно своите собрани фолклорни материјали.

Во тој однос особено показателен е случајот со отпечатувањето на Шапкаревите зборници. Имено, овој наш истакнат културно-просветен работник од периодот на преродбата долго време правеше безуспешни напори да ги публикува своите собрани фолклорни материјали: беше наумил да ги напечати поцелосно, во одделни книги, но не успеваше да најде соодветен издавач. Ги молеше најеминентните личности на тогашниот бугарски културен живот (М. Дринов, Ив. Д. Шишманов, и др.) за поткрепа во тие свои настојувања, бараше материјална помош од БКД и други влијателни институции, но и покрај своите лични врски со нив не успеваше да го обезбеди поцелосното публикување на својот осумтомен зборник. Најпосле, кога во 1889 година во Софија почна да излегува *Шишмановиот Сборник на народни умотворения, наука и книжнина*, К. Шапкарев, со нескриена резигнација, беше принуден да ја прифати понудата на неговиот редактор да отпечати некои од своите фолклорни материјали во овој зборник, бидејќи преголема беше Шапкаревата желба да види барем дел од собраното македонско усно народно творештво напечатено, макар што неговите претензии во таа насока беа значително поголеми: „... нека барем само фрагменти од целиот ми материјал засега се издадат во Вашето списание, та за целокупното му издание нека на Бога се надеваме за понатамошно време“ — му пишуваеше Шапкарев на Ив. Д. Шишманов³⁶).

Конечно, со судни маки, Шапкарев самиот пронајде некој скромн печатар, кој се нафати да му ги издаде собраните фолклорни материјали без вообичаеното плаќање парични средства однапред, откако по низа неуспешни настојувања во таа смисла беше готов дури и да проси материјални средства за напечатувањето на својот обемен зборник: „Јас од просење не се срамувам, кога се работи за постигањето на една света идеја“³⁷).

Колку многу да жртвува за таа своја мошне конкретна „света идеја“ беше принуден Шапкарев се гледа и од овие негови редови, кои секако можат да се однесуваат и на сите други наши поистакнати преродбеници: „Знаете... дека за отпечатувањето (на материјалите) сум жртвувал сè што сум можел да ск'там во своето 30-годишно службување како учител меѓу народот...“ — му пишуваше тој пак на Ив. Д. Шишманов³⁸).

Со своите интенции и резултати собирачкото дело на народното поетско творештво во Македонија, во втората половина на минатиот век, се јавува како еден од најзначајните, најкарактеристичните и најсуштествените процеси на нашата преродба. Дека таа

³⁶) И. Д. Шишманов, Кузман Шапкарев и Марин Дринов, „Македонски преглед“, София, 1925, год. I, кн. 3, стр. 56.

³⁷) Ibid., стр. 57.

³⁸) Ibid., стр. 58.

собирачка дејност беше свесна национално-културна појава, покрај другото, покажува и фактот што неа ја извршија главно самите Македонци: „... во втората половина на XIX век со собирање на народни наши умотворби ќе се занимаваат претежно Македонци“³⁹). Мошне јасно се сфаќаше моќната функција на народното поетско творештво на планот на националната еманципација на Македонците. Дури и некои од странските собирачи на македонскиот фолклор — кога, покрај со неговите високи уметнички квалитети, се запознаа и со неговиот длабоко самобитен карактер — не можеа да не ја согледаат неговата значајна, речиси пресудна улога за националното легитимирање на нашиот народ:

„Што оваа словенска гранка досега сосема не се загубила и прелила во другите народи, треба единствено да се припише на тоа што ... скоро целиот живот го проведувал во своето село, во непрестана трудољубива полска работа, со дружељубив разговор, раскажување и пеење на многубројните свои песни“⁴⁰).

Поетските достоинства на македонските народни умотворби, пак, беа долгорочна замена на речиси непостоечката писмена, уметничка книжевност кај нас:

„Книжевната работа на македонски јазик беше во минатиот век скромна по обемот, а особено по вистинските достигнувања. Во тоа време уште преовладува усното творештво, чии свежи текови овозможуваат појава на такви нови обрасци на народна поезија како што е поемата за Кузман Капидан. Ако станува збор за фиксирање на уметнички вредности, тогаш секако далеку позначаен факт претставува собирањето на народните умотворби во втората половина на минатиот век, отколку скромниот напор на полето на пишуваната книжевност. Усното творештво, во добар дел преку обрасците забележани во спомнатото време, силно влијаеше врз создавањето на современата македонска поезија, додека непосредното учество на книжевноста од XIX век во тој поглед е послабо изразено“⁴¹).

Собирачкото дело од подрачјето на македонското народно поетско творештво, пројавено во важниот период на нашата преродба, има несомнено фундаментално значење за националната и културната историја на Македонците: проговори јасно за созреаното национално сознание на македонскиот народ; обилно го истакнуваше на показ богатството на нашиот јазик во времето кога печатното негово презентирање беше вистинска реткост; се претстави како реална „показалка на умственото развитие на еден народ“⁴²) и на неговите уметнички дарби; на крајот, видливи се неговите корени и во нашата денес бујно развиена уметничка литература.

³⁹) Х. Поленаковиќ, Страници од македонската книжевност..., стр. 62.

⁴⁰) С. Верковиќ, Македонски народни песни, редакција: Д-р К. Пенушлиски, Скопје, 1961, стр. 7.

⁴¹) Б. Конески, Македонска книжевност XIX века, „Македонска книжевност“, СКЗ, Београд, 1961, стр. 101.

⁴²) К. Миладинов, Предговор кон Зборникот, Загреб, 1861 стр. VII.